

BLAŽE KONESKI, Vranešnički apostol. Skopje 1956. Izd. Institut za makedonski jazik, Skopje. Str. 72 + 52 4°.

U svojim nastojanjima oko izdavanja crkvenoslavenskih spomenika (osobito onih crkvenoslavenskoga književnog jezika što se upotrebljavao u Makedoniji) posegnuo je Institut za makedonski jezik iz Skopja ovaj put (izdajući ga kao II. knjigu *Starih tekstova*) za Vranešničkim apostolom (Vran. ap.). Izdan je fototipski s uvodnom studijom Blaža Koneskoga. Studija sadržava opis i historijat rukopisa (str. 9—12), grafijske osobine teksta (str. 9—17), datiranje rukopisa (str. 17), fonetske (str. 17 do 30), gramatičke (str. 30—45) i leksičke osobitosti (str. 45—57), bilješke o tekstu (str. 57—66 i zaključak (str. 66).

U uvodnom dijelu navedeno je, da se rukopis čuva u Arhivu Jug. akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu pod oznakom IIIa 48. Naziv rukopisu je dan po imenu sela Vranešnica (Kičevo) zapisanoga na prvoj neispisanoj strani rukopisa u bilješki koja sadržava podatak o njegovu porijeklu. Pisac studije, prateći podatke po kojima bi mogao odrediti kako je rukopis dospio u Arhiv Jugoslavenske akademije, pretpostavlja, da je pripadao poznatom sabiraču starina Verkoviću. Ako i drugi rukopisi njegove zbirke u Arhivu Akademije pripadaju manastiru Slepči, koji se nalazi nedaleko sela Vranešnice, moguće je da je i ovaj rukopis pripadao ovomu manastiru. Verković, naime, u jednom pismu od 1891. javlja Račkome, da će mu poslati još 3 rukopisa »da ih priključi onima, što ih je ostavio u Zagrebu«, pa bi Vranešnički apostol mogao biti jedan od ova 3 naknadno poslana rukopisa.

U opisima rukopisa zbirke Jugoslavenske akademije spominju Vran. ap. Ružičić 1900., i Conev 1912., dok ga Ilinskij u svom opisu Verkovi-

čeve zbirke 1904. ne spominje; 1955. opisao ga je Vl. Mošin u *Ćirilskim rukopisima Jugoslavenske akademije*.

Nakon iznesenih podataka o rukopisu, koji se odnose na izgled, format, broj redaka na jednoj strani, ukras, bilježenja izvan teksta i kritički opisanih glava, pisac prelazi na sadržaj. Odlomak završava gl. XVII, 15 Djela apostolskih, ali ni on nije potpuno sačuvan, jer je izgubljen tekst iza 1. 24, koji sadržava gl. XIV, 4 do XIV, 14, i onaj iza 1. 25, što sadržava gl. XV, 36 do XVI, 36. Čitanja se redaju od Uskrsa do pone-djeljka VI nedjelje i označena su posebnim oznakama. Rukopis pred-stavlja rijetke Apostole prve redakcije potpunoga teksta.

Što se tiče paleografske analize, studija nije u punoj mjeri pomogla da se dođe do opravdana Kuljbakinova zahtjeva o izradi paleografskoga kriterija makedonskih tekstova, kod čega se mora najveća pažnja pokloniti upravo jusovim spomenicima. Pisac se kod grafijskoga opisa slova više držao uslovljenosti upotrebe slova (v. na pr. *o, o, ω*). Treba spomenuti oblik slova *κ* s vrlo reduciranim vrhom, tako da se na nekim mjestima teško razlikuje od *λ*. Zbog toga ga ne samo Conev nego i Mošin u svojem opisu karakteriziraju kao rukopis »makedonske redak-cije s jednim *λ* (rijetko se javlja *κ*)«. Koneski ga utvrđuje kao »dvo-jusov«, u kojem je »dobro odražena zamjena nazala, kao i u drugim rukopisima onoga vremena«; rukopis gotovo isključivo upotrebljava *β*, a od jotovanih slova *α, ι* (piše se redovito iza *ϕ*), *ε*. U sredini riječi javlja se i *α*, iza sugl. *κ*, dok se *ε/ε* nalazi naporedo (sa razmjerno ma-lim brojem slučajeva s jotiranim *e*). Pri analizi slova oslanja se Koneski prvenstveno na upotrebu nazala i na jotaciju, kojima mlada makedonska slavistika posvećuje pažnju kod kvalifikacije makedonskih tekstova.

Nadrednim znacima posvećeno je dosta pažnje, pa se, ispoređujući ih s nadrednim znacima u više južnoslavenskih tekstova, dolazi do kon-statacije, da sistem nadrednih znakova služi označivanju slogovne gra-nice, tj. da je to moglo služiti recitativnom izgovaranju teksta. Prema tome pojava ovih znakova sadržavala bi jednu od namjena sistema, a bila bi i odlika teksta, koja kao pojava prethodi uvođenju akcenatskih zna-kova u toku XIV vijeka.

Budući da rukopis nema karakterističnih, starih obilježja u bilje-ženju slova, koja se susreću u južnoslavenskim rukopisima na prijelazu iz XII u XIII vijek, a ima ustaljene pravopisne norme pri upotrebi *α, ι, β* i *ω*, datiran je Vran. prema Ohridskom apostolu za nekoliko decenija, ako ne i za 100 godina kao mlađi, znači s kraja XIII vijeka.

U potvrdu primjerima, koji su poslije navedeni u bilješkama uz tekst, utvrđeno je, da je pisar pisao svoj tekst povodeći se zvučnim efektom, pa se na taj način bolje otkrivaju grafijske navike pisara kao i njegov mogući izgovor.

Zamjena nazala *λ > κ* jasno je izražena iza *ш, ж, ч, ц, џ, ј*, dok se u slučajevima gdje dva nazala slijede jedan iza drugoga, bilo u istoj riječi ili u dvjema susjednim riječima, piše — *κ λ*. Ima, međutim, slu-čajeva kada ovo drugo pravilo nije potvrđeno, pa tada dva *κ* slijede jedan za drugim.

Značajno je odstupanje od pravila zamjene u part. prez. akt., gdje se uz potvrde pravilne upotrebe nalaze oblici na pr. *скаваκ. λ* se nalazi

kao zamjенички oblik, kada riječ što stoji pred njim završava na ж (ПОСТАВИШ Ж ѡ 6b), no ne samo tada, jer se nalaze i ovakvi primjeri: ПРИЗВАВЖЕ ѡ 9b. Zamjena ж sa ѡ javlja se iza mekih konsonanata: ЗЕМѡ ak. jed. 7a, ГЛАГОЛА ѡ prez. 9b, НА ВСѡ (ЗЕМѡ) 11b. Navodeći primjere zamjene ѡ/ж u uslovima izvan pravila poznate zamjene nazala, Koneski tumači ovu pojavu dijalektalnim izgovorom po kojem da je došlo do depalatalizacije glasa н ili ѿ, ili su ovo otvrdnjivanje već prije toga bili izvršili prethodnici prepisivača ovoga teksta. U suprotnom slučaju radilo bi se o umekšavanju suglasnika ispred vokala prednjega niza.

Rukopis ima i dublete sa ж i оу: НЖДЕЖ 9a (takvo bilježenje po Šečpinu karakterizira makedonske tekstove): НЖДЪНУХЪ 25b (kompletni dio teksta) — ovo bi bilježenje po Šečpinu imala biti odlika bugarskih tekstova.

Dok Ohridski ap. ima participske oblike ИМЖЦЕ, Slepčenski ap. ИМѡЦЕ, što su možda varijante pojedinih škola, Vran. ap. bilježi i jedne i druge. Iz ovoga slijedi, da način bilježenja nazala znači karakteristiku grafijske upotrebe one sredine kojoj je pisar pripadao, i da je ta ista sredina mogla odraziti drugačiji izgovor, nego ona škola, koja je stvorila pravopisne navike bileženja jusova u XII vijeku. Izgovor ж kao у potvrđuje više primjera, no ima i drugih karakteristika za predložak rukopisa koje su pokazane bilježenjem toga nazala kao ѡ i ѡ: na pr. СЪЩИ 17b, ili СМОЛИША ѡ 26a.

Budući da u tekstu postoji zamjena slova ѡ i ѡ (u izgovoru možda i široko ѡ), prema svemu iznesenomu misli se da je on nastao u sredini u kojoj je bila izvršena denazalizacija. Toj sredini bili su poznati ж i ѡ i njihova zamjena po poznatim pravilima, i svojstven joj je bio izgovor ж > у. > ѡ ä ili već e, ali pisanje s tim izgovorom nije bilo u skladu.

Takav odnos pisanja i izgovora upućuje na sjevernu Makedoniju kao na područje odakle potječe ovaj rukopis. U srpskim tekstovima XIII v. više se ne susreću ж i ѡ. Postoji mogućnost da je sjevernomakedonska crkvena sredina primala izgovor one sredine, koja je zamjenu nazala već bila doživjela kao jezični proces.

S obzirom na zamjenu ж sa ѡ, i na to da je ѡ u maked. govorima odgovaralo glasu ж sa jedinstvenim izgovorom ä (centralna Makedonija XIV v., a u Ohridskim govorima XV v.) i za sjeverne se govore može pretpostaviti da je ѡ — ж u određenom stadiju razvitka odgovarao glasu ѡ.

Vokalizacija ѡ/ѡ čini se da pripada još dalekom predlošku, dok je vokalizacija ѡ/ѡ sasvim obična u tekstu izuzev korijenski slog, gdje postoji kolebanje. Čuva se u glag. prefiksu Вѡ-, ВѡЗ-, Сѡ- (nije ustaljen); ne piše se uz prijedloge: Сѡ жѡ, ПРѡДѡ. Изѡ, no u drugima se piše. Participi čuvaju poluglas u grupi - СѡШ -, - ЖДѡШ -, - ШѡШ -.

Slabi se ѡ ispušta osim u nekoliko slučajeva; nema ga pred povratnom zamjenicom Сѡ, pred БО, Жѡ.

Upotreba ѡ je pokolebana te nalazimo primjera sa zamjenom ѡ — и i obrnuto.

Kontrakcija vokala dosljedno je provedena u promjeni imenica, u složenoj pridjevskoj deklinaciji i u oblicima imperfekta. Obična je i

haploglogija. Slučajeva bez kontrakcije ima značajno manje nego u Ohr. ap., pa je po toj osobini Vran. ap. blizak Slepč. apostolu.

Epentetsko *λ* se često ne bilježi, ali dolaze više puta dvojaki oblici iste riječi. U arhaičnijim oblikovanjima — kao što su posvojni pridjevi na -jβъ, i prošli part. akt. glagola *η* - grupe još čuvaju epentetsko *λ*. I leksički arhaizmi čuvaju epentezu.

Afrikata *ζ* (dz) upotrebljava se na mjestima prasl. palatalizacije, a pojava novoga *ζ* nastala je promjenom grupe *зв* - u *зв-*, ili asimilacijom među riječima: *оД зИД* > *оД зИД*.

Od ostalih osobitosti konsonantizma pisac se osvrće na promjenu grupe *κ* (+ diftonško *ê* i *i*) > *κτ* - > *κц* -, na ispuštanje *τ* u prefiksu *ητ* - na asimilaciju *τ* ispred afrikate *ч* (*ωч*), na umetanje *λ* u grupi - *зφ* -, na asimilaciju po zvučnosti, na slijevanje konsonanata koji stoje u neposrednom dodiru i na bilježenje dvaju jednakih konsonanata.

Kao glasovna osobina u tuđim riječima uz nazalni izgovor nekih imena nalazi se pojava kontrakcije vokala; grč. *υ* bilježi se sa *Υ* zatim *š* i *η*, postoji kolebanje u bilježenju početnoga samoglasnika, zamjenjuje se *ο* sa *š* i *ογ* sa *ο*, *α* sa *ο*. Kod konsonantizma javlja se pojava disimilacije - *θθ* - > -*nt*- > -*nf*-, bilježenje *θ* kao *θτ* $\overline{\theta}$. Kod jednoga primjera zamjene $\overline{\theta}$ sa *η*. Koneski misli da je takva zamjena mogla potjecati od prepisivača, i da je takav izgovor mogao biti raširen u sjevernoj Makedoniji.

Morfološke osobine imenica prikazane su na pojedinačnim primjerima; od posebnoga je značenja prenošenje nastavka *λ* iz meke deklinacije u nom. mn. *Δημιεφκ* i to se tumači pojavom širenja ovoga nastavka u sjevernomakedonskim govorima, dok je od općeg značenja ukazivanje na produktivnost nastavka - *ηε* za nom. mn. kod imenica *i*-osnova i utjecaj istočnoga (bugarskoga) kruga, kojemu je donekle podvrgnut tekst.

Oblici dvojine se nalaze na očekivanim mjestima, ali sudeći po nekim primjerima pisar nije točno primao na pr. instr. dvojine.

Istaknuta je upotreba dativa u posesivnom značenju (nasuprot Šiš. ap. koji upotrebljava genitiv, što se tumači utjecajem narodnoga govora). Posesivni genitiv čuvaju neki kliširani izrazi koji nisu podvrgnuti utjecaju živoga jezika. Ponavljanjem prijedloga Vran. ap. se razlikuje od Šiš. apostola.

O slabljenju padežnoga sistema svjedoči zamjena lok. sa dat., lok. sa akuz. (i obrnuto), gen. sa akuz. i dat. sa akuz., koja je nešto češća u kompletornom dijelu teksta.

U fleksiji pridjeva zapaža se utjecaj zamjениčke deklinacije na pridjevsku. Pridjevi dolaze više u određenom obliku (obrnuto Slep. i Šiš.). Kada stoje pred imenicom, dolaze obično u određenom obliku, a iza imenice i u određenom (nom. jed.) i u neodređenom (gen. jed.). Kada je pridjev. dio imenskoga predikata, u Vran. je obično određeni a u Ohr. i Slep. neodređeni oblik.

Kolebanje koje se zapaža kod fleksije imenica vidljivo je i kod slaganja brojeva s imenicom.

Stegnute forme susreću se za instr. jedn. ž. r. i gen. jedn. posvojnih zamjenica. Oblici dvojine ličnih zamjenica nalaze se na očekivanim mje-

Interesantno je, da se Mlet. približuje Vran. upravo na onim mjestima, gdje se Vran. razlikuje od Ohr. i Slep., s time da Mlet. i ona mjesta koja su ispuštena u Slep. kao i u Ohr. ima jednaka sa Vran. Odatle pisac zaključuje da Vran., Ohr., Mak. i Strumički ap. čine među sobom usko povezanu trojku makedonskih Apostola XII—XIII v. kojima se, u pogledu leksika, približavaju Šiš., Hval. i Mlet., pa bi to mogla biti još jedna potvrda za vezu makedonskog Apostola s Apostolima koji su se prepisivali na hrvatskom području.

Od stranih riječi na mjestima gdje ih Vran. prevodi a Šiš. ne prevodi, slaže se Mlet. sa Šiš.

Ondje gdje Šiš. mijenja riječ ГОДИНА u ЧАСЪ, Mlet. ima ГОДИНА (dosljedno u svim slučajevima, jednako i Vran., osim jedne iznimke) i obrnuto: Mlet. čuva oblike od ВЕЛИИ slažući se sa Šiš. a odstupajući od Vran. (pa i onda, kada se Šiš. i Vran. slažu u upotrebi oblika ВЕЛИКЪ, Mlet. se odlučuje za ВЕЛИИ).

Ako Vran. čuva arhaičnije riječi nego Šiš., u većini slučajeva slijedi ga i Mlet. (ili pak upotrebljava i stariju i mlađu riječ naporedo). Ponegdje, gdje Šiš. ostaje osamljen, pridružuje se Mlet. Ohridskom, Slep. i Vran. ap.

Dokaza, da je daleki prethodnik Vran. bio glagoljski tekst, nalazimo u čitanju slova :з: (7) kao же (čega nema ni Šiš., Ohr., Slep. a ni Mlet.), i u pogrešnom čitanju po sličnosti glag. н и д u Vran. :т: i :п: za broj 75 (Hval. na tom mjestu ima .ε. ОСМОМУ ДЕСЕТОУ, Mlet. .ε. САТЬ ОСМОИШ ДЕСЕТЪ).

Ako se razmotre neke veće griješke i ispuštanja, dolazi se do zaključka, da su oni naslijeđe već ranijih griješaka glag. tekstova — i upravo tada nailazimo na bliže dodirne točke Vran. s glagoljskim Grškovičevim ap. Neke griješke koje ima Ohr., a koje bi po mišljenju Kuljbakina imale nastati pri prevođenju, u najviše su slučajeva zajedničke i Vran. i Mlet., a Slep. i Šiš. ih nemaju.

Dodajući još neke tekstualne varijante, koje bi mogle pridonijeti proučavanju redakcije ap., Koneski bilježi i dodatak u tekstu Vran., koji je možda reminiscencija na drugo mjesto u Sv. pismu; interesantno je, da se Vran. s Mlet. slaže na jednom mjestu, za koje se u drugim rukopisima kod Amfilohija ne nalaze potvrde. U ostalim varijantama u tekstu Mlet. se oslanja na Šiš.

Opću karakteristiku kompletornoga teksta čine neke fonetske, gramatičke i leksičke crte kao što su: zamjena ж sa ѿ gubljenje epentetskoga л, zamjenjivanje lok. sa akuz., dat. s akuz., mlađe participske forme kao i neki osobiti izrazi u leksiku.

Prema svemu što je izneseno, čini se da je predložak Vran. ap. bio tipa Ohr. ap. nadopunjenoga mlađim karakteristikama Apostola pre-slavske škole. Inovacije u Vran. mogle su nastati i kod spajanja teksta na mjestima neposrednog vezivanja izbornoga i kompletornoga dijela.

Na kraju Koneski daje zaključak u kojem ponavlja neke misli iz uvodnoga dijela i iz raspravljanja o pojedinim pitanjima.

Zbog lakšega snalaženja u tekstu koji je dan fototipski, dan je pregled sadržaja teksta.

Pisac je obilno i savjesno upotrijebio rezultate do kojih su došli Voskresenskij, Amfilohij, Jagić, Kuljbakin, Ilinskij, Horálek i dr. Nisu izostali ni rezultati Ščepkina, Coneva i Mošina. Polazna točka u radu bili su njihovi rezultati, i oni su u nekoj mjeri odredili metodiku rada (izdvajanje perikopa od punoga teksta, upućivanje na značenje grč. izraza, odvajanje Djela ap. od poslanica, na što su ukazivali prethodni rezultati proučavanja, posebice Djela ap., i dr.).

Ova studija ima posebno značenje već i stoga, što obrađuje Apostol-tekst koji je stsl. literaturi manje obrađivan, da se i ne spominje značenje koje taj rad predstavlja za mladu makedonsku slavistiku, koja je sa svojega stajališta pristupila obradi ovoga teksta.

Uz grafijske i morfološke osobine, koje su pomogle pri određivanju porijekla rukopisa, treba istaći naročito onaj dio, u kojem su vrlo uspješno provedene analize leksika i osobitosti teksta, koje Vran. apostolu određuju vidno mjesto među ostalim dosada proučenim tekstovima Djela apostolskih.

N. Linarić